

การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาตามหลักแนวพุทธ

Learning Management in Social Studies According to Buddhist Principles

พระสมุห์ยุทธนา มาลาวัโส (มาลาวงษ์) Phrasamu Yuttana Malawangso (Malawong)

หลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Doctor of Education in Teaching Social Studies

Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University

malawangso@gmail.com

บทคัดย่อ

การจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน ให้สามารถเรียนรู้การดำรงชีวิตอยู่ในสังคม รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข และมีวิธีการสอนแบบการถ่ายทอด อบรม การแลกเปลี่ยนกระบวนการปรับการเรียนการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ของครูสู่ผู้เรียน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรับวิธีคิดเปลี่ยนวิธีการสอน โดยครูออกแบบการเรียนรู้จากการตั้งคำถามเพื่อให้ผู้เรียนคิดและสืบค้นข้อมูล เรียนรู้จากกิจกรรมที่หลากหลาย ฝึกให้ผู้เรียนมีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาจึงมีความสำคัญในด้านการพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ ของผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี มีเหตุผลด้วยกุศลจิตคิดสร้างสรรค์มั่นในคุณธรรมจริยธรรม โดยบูรณาการตามหลักของพระพุทธศาสนา 3 ประการคือ 1) การเรียนรู้ต้องเริ่มต้นที่ตนเอง (Self Learning) คือ สอนให้เกิด ฉันทะ คือ ความรู้สึกรักในสิ่งที่เรียน เกิดวิริยะ คือ ความเพียรพยายามที่จะเสาะแสวงหาความรู้ เกิดจิตตะ คือ ความเอาใจใส่ไม่ทอดทิ้งการเรียน และเกิดวิมังสา คือ การตรวจสอบตนเองเพื่อปรับปรุงการเรียนให้ดีขึ้นอยู่ 2) การเรียนรู้ต้องควบคู่กับการปฏิบัติ (Learning by Doing) คือ ต้องการให้ผู้เรียนเกิดปัญญา ความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง และ 3) การเรียนรู้ต้องควบคู่กับความสนุกสนาน (Enjoy Learning) ผู้เรียนมีความสุขที่ได้หลุดพ้นจากความไม่รู้ เช่น การใช้วิธีเล่นเป็นเรียน (Play Way : Playing is Learning) การเล่านิทานหรือกรณีตัวอย่าง (Case Study) หรือการให้ลงมือปฏิบัติจริง

คำสำคัญ : การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา, หลักแนวพุทธ

Abstract

Social studies learning management, which is one of the most important subjects in developing student competencies to be able to learn how to live in society Knowing the changes in society and living happily with others And there are teaching methods in the form of transferring, training, exchanging the process of adjusting teaching and learning or transferring knowledge of teachers to students. which is a concept that adjusts the way of thinking, changes the way of teaching The teacher designs learning from asking questions to make learners think and search for information. learn from a variety of activities Train learners to have lifelong learning skills. Management of social studies learning is therefore important in the development of learners' characteristics to be good citizens. Reasonable with charitable thinking, confident in morality and ethics. By integrating three principles of Buddhism: 1) Learning must begin with oneself (Self Learning), that is, to instill desire, that is, a feeling of love for what is learned; Knowing born chitta means attentiveness without neglecting learning. 2) Learning must go hand in hand with practice (Learning by Doing), that is, want learners to gain wisdom. and 3) learning must be coupled with fun (Enjoy Learning), learners are happy to be freed from ignorance, such as using Play Way: Playing is Learning Storytelling or case study (Case Study) or real practice

Keywords: Social Studies Learning Management, Buddhist Principles

บทนำ

การจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน ให้สามารถเรียนรู้การดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข ตลอดจนสามารถนำเอาความรู้ ความเข้าใจนั้นไปปรับใช้ให้เข้ากับสภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสม สมดุล และยั่งยืน จุดมุ่งหมายสำคัญของ รายวิชาสังคมศึกษาโดยส่วนใหญ่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้มีทักษะต่าง ๆ เช่น ทักษะทางสังคม ทักษะการคิด ทักษะการตัดสินใจ และทักษะการ

แก้ปัญหาที่ใช้ในการดำเนินชีวิตของผู้เรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมในการสร้างพลเมืองดีของประเทศ อันเป็นรากฐานของพลโลกต่อไป ดังนั้นการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาหรือสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จึงต้องใช้วิธีการเรียนรู้ที่จะช่วยสร้างเสริมเติมเต็มประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้ใช้สติปัญญา ความรู้ความคิด ความสามารถ ทักษะ ค่านิยมและเจตคติที่ดีตลอดจนต้องจัดให้เหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ของตนเอง พัฒนาและขยายความคิดของตนเองจากความรู้ที่ได้เรียน (วิภาพรรณ พินลา. 2561, 105)

การปฏิรูประบบการจัดการเรียนรู้เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการปฏิรูปการศึกษาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูผู้สอนจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองจากการเป็นผู้บอกความรู้ให้จบไปในแต่ละครั้งที่เข้าสอน มาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนกล่าวคือ เป็นผู้กระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุน และจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาให้เต็มศักยภาพความสามารถ ความถนัด และความสนใจของแต่ละบุคคลและต้องจัดกิจกรรมที่ฝึกให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้า และลงมือปฏิบัติจริง ฝึกการคิด วิเคราะห์ วิจารณ์ สร้างสรรค์ และค้นพบด้วยตนเอง ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาค้นคว้า มิใช่ความรู้ที่ได้รับจากครูผู้สอนแต่เพียงแหล่งเดียว โดยครูผู้สอนต้องสอนวิธีแสวงหาความรู้มากกว่าสอนตัวความรู้ สอนการคิดมากกว่าสอนให้ท่องจำสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมากกว่าเน้นที่เนื้อหาวิชา วิธีการเหล่านี้ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้มีนิสัยสนใจใฝ่หาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ แลเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ อันนำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต (วิชัย ต้นศิริ. 2546, 132)

การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา

การสอนสังคมศึกษา (Teaching Social Studies) คือ การถ่ายทอด อบรม การแลกเปลี่ยน กระบวนการปรับการสอน หรือการถ่ายทอดความรู้ของครูสู่ผู้เรียน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรับวิธีคิดเปลี่ยนวิธีการสอน โดยครูออกแบบการเรียนรู้จากการตั้งคำถามเพื่อให้ผู้เรียนคิดและสืบค้นข้อมูล เรียนรู้จากกิจกรรมที่หลากหลาย ฝึกให้ผู้เรียนมีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต แล้วให้ผู้เรียนสะท้อนความคิด ซึ่งสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้โดยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งเน้นให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติที่น่าสนใจ 6 วิธีคือ 1) จัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning) 2) การจัดการเรียนรู้แบบโครงงาน (Projectbased Learning) 3) การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning : PL) 4) การเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมเป็นฐาน (Action-based Learning) 5) การเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning) และ 6) การจัดการเรียนรู้แบบ Brianbased Learning : การใช้

สมองเป็นฐานในการเรียนรู้ (BBL) รวมทั้งรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่แจ่ม กระจ่าง เสนอว่า ครูต้องเปลี่ยนวิธีการสอนจากเดิมที่เน้นความรู้เป็นหลัก (Knowledge-based) มาเป็นสอนแนวทางใหม่ เพื่อให้มีการเรียนรู้สิ่งต่อไปนี้ ความชำนาญ (Skills) ค่านิยม (Values) ความศรัทธา (Believing) คิดอิสระ (Independent Thinking) ทำงานเป็นทีม (Team Work) แกร่งคนอื่น (Care for other) กีฬา (Sports) ดนตรี (Music) ศิลปะ (Art) สอนสิ่งที่ทำให้เป็นคน (Human) สอนสิ่งที่โดดเด่นเฉพาะ (Unique)

การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นการจัดการกิจกรรมที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิต ความสามารถและความสนใจของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติจริงทุกขั้นตอนจนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งมีหลักการที่สำคัญ คือ 1) ให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง โดยการแสวงหาข้อมูล ศึกษาทำความเข้าใจคิดวิเคราะห์ ตีความแปลความ สร้างความหมายแก่ตนเอง สรุปข้อความรู้ได้ 2) ให้ผู้เรียนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ให้มากที่สุด 3) ให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และได้เรียนรู้จากกันและกัน ได้แลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ความคิดและประสบการณ์แก่กันและกันให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ 4) ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ "กระบวนการ" ควบคู่ไปกับ "ผลงาน/ข้อความรู้ที่สรุปได้" และ 5) ให้ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตจริง ซึ่งแนวความคิดในการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในการเรียนรู้ โดยผสมผสานแนวคิดทางการของนักการศึกษาชาวตะวันตกเข้ากับแนวคิดในทางพระพุทธศาสนา โดยสรุปเป็นหลักการได้ 3 ประการ (Sirimahasakorn, 2002 : 3) คือ 1. การเรียนรู้ต้องเริ่มต้นที่ตนเอง (Self Learning) จุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวคิดของเบ็น เอ็ม แฮริส (Ben M. Haris) มีอยู่ 4 ประการคือ “KUSA” (คุชา) ได้แก่ 1) การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge Transmission) 2) พัฒนาความเข้าใจ (Improve Understanding) 3) ให้ทักษะ (Skill Development) 4) เปลี่ยนแปลงเจตคติ (Changing Value Attitude) มีคำถามที่น่าคิดอยู่ว่า จุดมุ่งหมายในข้อใดมีความสำคัญต่อผู้เรียนมากที่สุด คำตอบคือ การเปลี่ยนแปลงเจตคติของผู้เรียน ด้วยความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาใช้คำว่า สอนให้เกิดฉันทะคือ ความรู้สึกรักในสิ่งที่เรียน เพราะถ้ามีฉันทะจะเกิดวิริยะความเพียรพยายามที่จะแสวงหาความรู้เพิ่มเติมเกิดจิตตะความเอาใจใส่ไม่ทอดทิ้งการเรียน และเกิดวิมังสา คือการตรวจสอบตนเองเพื่อปรับปรุงการเรียนให้ดีขึ้น ดังนั้น ถ้าครูสามารถสอนให้นักเรียนเกิดเจตคติที่ดีในการเรียนได้นักเรียนก็จะแสวงหาความรู้ (Knowledge) เพื่อพัฒนาความเข้าใจ (Understanding) และฝึกฝนให้มีทักษะ (Skill) ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาอย่างครบถ้วน 2. การเรียนรู้ต้องควบคู่กับการ

ปฏิบัติ(Learning by Doing) การเรียนรู้ต้องควบคู่กับการปฏิบัติ ถ้าจะเปรียบเทียบจุดมุ่งหมายทางการศึกษากับจุดมุ่งหมายของการศึกษาในพระพุทธศาสนาจะพบข้อความรู้ที่น่าสนใจ อันจะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ กระบวนการสอนของครูที่สามารถดึงเอาศักยภาพของผู้เรียนออกมาเพื่อพัฒนาความเจริญงอกงาม จุดมุ่งหมายของการศึกษาในพระพุทธศาสนา คือ ต้องการให้ผู้เรียนเกิดปัญญาคือความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง ได้แก่ รู้จักทุกข์ (ปัญหา) รู้สาเหตุของปัญหา (สมุทัย) รู้วิธีแก้ปัญหา (นิโรธ) และรู้ถึงผลที่จะเกิดขึ้นเมื่อใช้วิธีแก้ปัญหาด้วยวิธีนั้น ๆ (มรรค) ปัญญาที่ว่ามีอยู่ 3 ประการ ได้แก่ สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่ได้จากการฟังหรือการอ่าน จินตมยปัญญา คือ ปัญญาที่ได้จากการนำเรื่องที่ฟังหรือเรื่องที่อ่านมาคิด พิจารณาจนมีความรู้สึกซึ่งแตกฉานในเรื่องนั้นมากขึ้น และภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิด จากการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นปัญญาสูงสุด ในพระพุทธศาสนา

3. การเรียนรู้ต้องควบคู่กับความ สนุกสนาน (Enjoy Learning) หมายถึง การเรียนรู้ ที่เน้นความสนุกสนาน มีความสุขไม่เครียด ในการเรียน เป็นลักษณะการเรียนรู้แบบเล่นปน เรียน (Play and Learn) เป็นการเรียนรู้ที่ช่วยให้ เกิดความเข้าใจมากที่สุด แบบยึดผู้เรียนเป็น ศูนย์กลางของการเรียนรู้ และเข้ากับการจัดการ เรียนรู้ที่ใช้กิจกรรมเป็นฐาน จึงทำให้ไม่เบื่อหน่าย และเกิดเจตคติที่ดีหรือมี ฉันทะ ความพอใจต่อ การเรียน ความสนุกสนานมิได้หมายถึง การสร้าง ความตลกขบขันหรือทำให้ผู้เรียนหัวเราะอย่างมี ความสุขเท่านั้นแต่หมายรวมถึงบทเรียนนั้น มีความน่าสนใจ ผู้เรียนมีความสุขที่ได้หลุดพ้นจาก ความไม่รู้ เช่นกับพระพุทธเจ้าที่ได้สละวิมุติสุข การทำให้เด็กชอบในวิชาที่เรียนนั้น มีหลายวิธี เช่น การใช้วิธีเล่นเป็นเรียน (Play Way : Playing is Learning)

หลักการและความสำคัญในการเรียนรู้สาระสังคมศึกษา

ในยุคที่ความรู้ คือ อำนาจ แต่ขาดจรรยา มารยาท ทางพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทอย่างไร ในการจัดการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนด องค์ความรู้ ทักษะและคุณลักษณะสำคัญที่เป็น จุดเน้นในการพัฒนาผู้เรียน คือ สังคมศึกษา ศาสนา และ วัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและ สังคมโลกอย่างสันติสุข การเป็นพลเมืองที่ดี ศรัทธา ในหลักธรรมของศาสนา การเห็นคุณค่าของ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมความรักชาติและความ ภูมิใจในความเป็นคนไทย (Phra Witespromkhun and Wongsuwan, 2016 : 266)

ดังนั้น การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาจึงมีความสำคัญในด้านการพัฒนาคุณลักษณะต่างๆของผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี มีเหตุผลด้วยกุศลจิตคิดสร้างสรรค์มั่นในคุณธรรม และสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมว่าด้วยการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความเชื่อมสัมพันธ์กันและมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลายได้กำหนดสาระต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

1) ศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรม แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ การนำหลักธรรมคำสอนไปปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีค่านิยมที่ดีงาม รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม

2) หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิต ระบบการเมืองการปกครองในสังคม ปัจจุบันการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ลักษณะและความสำคัญ ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ปณิธานค่านิยมที่ดี มีสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก

3) เศรษฐศาสตร์ การผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคสินค้าและบริการ การบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ และการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน

4) ประวัติศาสตร์ เวลา และยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์และเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่างๆ ความเป็นมาของชาติไทย แหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลกและ

5) ภูมิศาสตร์ ลักษณะของโลกทางกายภาพแหล่งทรัพยากร ภูมิอากาศของประเทศไทยและภูมิภาคต่างๆ ของโลก การใช้แผนที่และเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์กันของสิ่งต่างๆ ในระบบธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 : 132-133)

สรุปได้ว่ากลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมจัดเป็น 5 สาระ คือ สาระศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม สาระหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม สาระ เศรษฐศาสตร์ สาระประวัติศาสตร์ และสาระภูมิศาสตร์ มีจุดมุ่งจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดทักษะเข้าใจ การดำรงชีวิตของมนุษย์และการอยู่ร่วมกันกับคนในสังคม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อม การจัดการ ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด เรียนรู้และเข้าใจถึงการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงตาม ยุคสมัยและกาลเวลา ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในตนเอง และผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับ

ในความแตกต่าง มีคุณธรรมจริยธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ และสังคมโลก

การสอนสังคมศึกษาตามหลักแนวพุทธ

ปรัชญาพื้นฐานการสอนของพระพุทธ ศาสนา มีลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งที่ต่างจากศาสนาทั่วไป โดยมีปัญญาเป็นสำคัญ ไม่บังคับศรัทธา ให้เสรีภาพทางความคิด ไม่เรียกร้องและบังคับ ความเชื่อ ไม่กำหนดข้อปฏิบัติที่บังคับแก่ศาสนิกชนแต่ให้พิจารณาเลือกตัดสินใจด้วยตนเอง เรียกว่า ศาสนาแห่งปัญญา และสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน คือ การศึกษาหรือสิกขา เป็นสาระสำคัญของการสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้าน โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบและการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ที่มี 3 ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจและ ปัญญา มีสาระสำคัญ (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 1996 : 9-10) คือ 1) ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม ทางกาย วาจา อย่างถูกต้อง มีผลดี 2) สมาธิ คือ การฝึกฝนพัฒนา ด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจ เป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรม ทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็น ไปตามเจตจำนงหรือแรงจูงใจที่มีอยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาดีงามแล้ว ก็จะควบคุมและ นำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามได้ และ 3) ปัญญา คือ พัฒนาปัญญาช่วยให้การดำเนินชีวิตอย่างมี ประสิทธิภาพ ประสบความสำเร็จในชีวิตและช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม

หลักการสอนของพระพุทธเจ้า คำว่า การสอน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552) ตรงกับคำบาลีว่า อนุสาสนี คือ การพร่ำสอน การสอนบ่อย ๆ จัดเป็นเรื่องสำคัญ ของพระพุทธศาสนา เรียกว่า อนุสาสนีปาฏิหาริยะ การสอนคือกรรมวิธีสำหรับเราให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงสูงสุด การสอน ที่จะมีผลดีนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆ อย่าง เช่น สติปัญญาและความเอาใจใส่ของนักเรียน ความรู้ ความสามารถและความเอาใจใส่ของครู ตลอดถึงวิธีการสอนที่ดีด้วย พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูชั้นยอดพระองค์หนึ่ง ทรงสามารถสอนให้คนเกิดความรู้ ถึงขั้นวิชขุญาณ และสัมโพธิญาณได้ด้วยการพูด ธรรมดา และสามารถให้ผู้ฟังรู้ถึงขั้นอริยะสัจจะเกิด การเปลี่ยนแปลงถึงขั้นจากปุถุชนเป็นอริยบุคคลได้ การศึกษาถึงคุณสมบัติและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าเท่ากับเป็นการศึกษาถึงวิธีสอนตาม หลักพุทธศาสตร์ และสามารถนำหลักการบางอย่าง มาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้ หลักการสอนของ พระพุทธเจ้านั้น (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto) and Wannapok, 2003 : 28-30) ได้สรุปแบ่งเนื้อหาเป็น 3 หมวด ดังนี้

1. เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน เรื่องที่จะทำให้การสอนมีความสำคัญอย่างยิ่ง คนที่จะสอนคนอื่น ต้องรู้ว่าอะไรจะเอาเรื่องอะไร มาสอน ต้องรู้เนื้อหาที่จะสอนให้เข้าใจอย่าง กระจ่างแจ้งเสียก่อน และต้องคิดก่อนว่าจะเอา อะไรไปสอน ดังนั้นผู้สอนควรได้คำนึงถึงหลักการ สอนของพระพุทธเจ้า และนำมาเป็นแนวทางใน การสอนได้ ดังนี้ 1) สอนจากสิ่งที่รู้ที่เห็นเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจแล้วไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก เนื้อหาต้องเป็นเนื้อหาที่คนฟังเข้าใจง่าย ค่อยสอน โยงไปหาเนื้อหาที่เข้าใจยากหรือยังไม่เข้าใจตาม ลำดับ เช่น การสอนตามหลักอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ หนทางปฏิบัติให้เกิด ความดับทุกข์ 2) สอนเนื้อหาที่ลุ่มลึกลงไปตาม ลำดับ หรือสอนเนื้อเรื่องทีละลุ่มลึกยากลงไป ตามลำดับขั้น 3) ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟัง หรือได้ทดลองปฏิบัติจริงอย่างที่เรียกว่า สอนด้วย ประสบการณ์ตรง 4) สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ตรงประเด็น หรือที่เรียกว่าสอนตรงเนื้อหานั่นเอง สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นได้จริง 5) สอนเท่าที่ จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดง ภูมิว่า ผู้สอนมีความรู้มาก 6) สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาคะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง และการสอนสิ่งที่มีความหมายนั้น เห็นควร เทียบเคียงกับพระพุทธดำรัสของพระพุทธเจ้า ในข้อหนึ่งที่ว่า “ วาจาใดจริงถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น พระองค์เลือกตรัสวาจานั้น ” (Wannapok, 1999 : 62-63)

2. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน สิ่งที่ผู้สอนต้อง คำนึงถึงตัวผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนย่อมมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม เพศ สติปัญญา ที่เรียกว่า “ความแตกต่างระหว่างบุคคล” จึงจะทำให้การสอนเกิดประโยชน์ต่อ ผู้เรียนมากที่สุด สิ่งที่ผู้สอนควรยึดเป็นแนวทาง ในการสอน ดังนี้ 1) พระพุทธเจ้าจะทรงสอนใคร พระองค์จะทรงพิจารณาดูบุคคลผู้รับการสอนก่อน ว่า บุคคลนั้น ๆ เป็นคนประเภทใด มีพื้นความรู้เข้าใจ มากน้อยเพียงใด 2) ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล ไม่สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้วิธี การต่างกัน และคำนึงถึงความพร้อมของบุคคล พิจารณาผู้เรียนเป็นรายๆ ไป 3) สอนโดยให้ผู้เรียน ลงมือทำด้วยตนเอง และ 4) การสอนดำเนินไป ในรูปแบบที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาท ร่วมกันในการแสวงหาความจริง

3. เกี่ยวกับวิธีการสอน คือ กรรมวิธี สำหรับเราให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในระดับต่าง ๆ และการสอนที่จะเกิดผลดีและมีประสิทธิภาพนั้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น สติปัญญาความสามารถ ของนักเรียน ความเอาใจใส่ของครู และสภาพ แวดล้อม สิ่งที่ผู้สอนสามารถนำมาเป็นแนวทาง ในการสอน ได้ 1) การเริ่มต้นที่ดีในการสอนนั้น เป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่ง เพราะการเริ่มต้นที่ดี มีส่วนช่วยให้

การสอนสำเร็จผลเป็นอย่างมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงดูดความสนใจ และนำเข้า สู่เนื้อหาได้ 2) สร้างบรรยากาศในการสอนให้เป็น กันเอง ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจและให้เกียรติแก่ ผู้เรียน 3) สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความ เข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ 4) สอนโดยเคารพ คือ ตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่มีความ ค่า และ 5) ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล เหมาะสม

หลักการจัดการเรียนรู้ของพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าได้รับยกย่องว่า ทรงเป็น “พระบรมครู” หรือ “ศาสดาเอก” ใน โลกเพราะ พระองค์ทรงมีวิธีสอนที่ดีเยี่ยม ทำให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง มีคำกล่าวที่ว่าถ้าพระพุทธองค์ทรง ตัดสิน พระทัยจะแสดงธรรมโปรดใครเขาผู้นั้นย่อมได้บรรลุผลไม่ระดับใดก็ระดับหนึ่ง (มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559) วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อจะทรงสอนใครแต่ละครั้ง พระองค์ก็ทรงอาศัยองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างในการสอนบุคคลระดับต่าง ๆ ที่มีพื้นฐานความรู้ สติปัญญา ที่แตกต่างกันพระองค์ได้ประยุกต์คำสอนแต่ละลักษณะให้มีความเหมาะสมเป็นการสอนที่ แสดงถึงพุทธลีลาของพระองค์ ที่สำคัญการสอนในลักษณะนี้ของพระองค์เป็นการนำเนื้อหาที่มีอยู่มา ทำการตีความ โดยอาศัยข้อมูลที่มี อยู่ตามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แล้วนำเข้าสู่หลักการที่ถูกต้อง ตามคำสอน ทางพระพุทธศาสนาจากการศึกษาค้นคว้าแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพุทธวิธีการสอนมีผู้ให้ ความคิดเห็นเกี่ยววิธีการสอนของ พระพุทธเจ้าไว้ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2559 : 134-135) ได้กล่าวถึงลีลาการสอนของพระพุทธเจ้าว่า เมื่อมองกว้างๆ การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ โดยมีคุณลักษณะซึ่ง เรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน 4 อย่าง ดังนี้ 1) สันติสนทนา คือ อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูง มือไปดูเห็นกับตา 2) สมาทปนา คือ จูงใจให้เห็นจริงด้วย ขวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไป ปฏิบัติ 3.) สมุตเตชนา คือ เร้าใจให้แก่วก้าลังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำ ให้สำเร็จได้ไม่หวั่นย่อต่อความเหนื่อยยาก 4) สัมปหังสนา คือ ขโลมใจให้เข้มขึ้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวังเพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ

อรรถกถาชี้แจงเพิ่มเติมว่า ข้อ 1 ปลดเปลื้องความเขลาหรือความมืดมัว ข้อ 2 ปลดเปลื้อง ความประมาท ข้อ 3 ปลดเปลื้องความอืดคร้าน ข้อ 4 สัมฤทธิ์ การปฏิบัติ จำ 4 ข้อนี้สั้นๆ ว่า ชี้ให้ชัด ขวนให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่กล้า ร่าเริง สรุปได้ว่า ลีลาในการ

สอนของพระพุทธเจ้า 4 อย่าง ที่ทรงใช้สอนและประสบสำเร็จเป็นอย่างดี มีองค์ประกอบเป็นคุณลักษณะพิเศษ คือ แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ร่าเริง

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพุทธสาวก พุทธสาวิกา โดยใช้วิธีการต่างๆ ที่หลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของบุคคลที่จะรับการเทศนา สั่งสอน เนื่องจากแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน ซึ่งวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าองค์มีลักษณะ ดังนี้ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ เป็นการสอนที่อาศัยความสามารถพิเศษเฉพาะตัวของผู้สอนจะใช้กับผู้ที่ดี หวั่นเกรงอย่างมีมัจฉาทิฎฐิ เพื่อปราบให้สยบยอมรับฟัง 2) อาเทศนาปาฏิหาริย์ คือ การดักใจ หายใจจาก สภาพจิตของบุคคล โดยพูดเป็นคำสั้นๆ ที่กินใจ และประทับใจช่วยกันขยายปรีชาธรรม และ 3) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ เป็นการกระทำที่พระพุทธเจ้า ทรงใช้มากที่สุดและได้ผลมากที่สุดแม้จะใช้วิธีที่ 1 ถึง 2 แต่ต้องใช้วิธีที่ 3 ด้วยทุกครั้ง พุทธวิธีสอนนี้ มีผู้รวบรวมไว้หลายวิธี เช่น พุทธศาสนิกชน กล่าวว่าพระพุทธองค์ทรงพูดด้วยปากทำให้ดูอยู่ให้เห็น (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto) เขียนไว้ ในพุทธวิธีในการสอน ดังนี้ 1. การสอนแบบบรรยาย มีวิธีการสอน ดังนี้ 1) ขึ้นเสนอหลักการหรือข้อเท็จจริง เช่น เรื่องการสอนเบญจศีลเบญจธรรม ผู้สอนจะอธิบาย ข้อดเว้น 5 ข้อ และข้อปฏิบัติ 5 ข้อ พร้อมเสนอ สื่อประกอบในแต่ละข้อ 2) ขึ้นซักไซ้ไล่เรียงผู้สอน จะสนทนากับผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ หาเหตุผลว่าเหตุผลใดจึงต้องดเว้น (ศีล 5) และ เหตุใดจึงต้องปฏิบัติตาม (ธรรม 5) และ 3) ทาน สรุปใจความสำคัญเป็นขั้นที่ผู้สอน 2. การสอนแบบไตรสิกขา คือ การสอน ที่ผ่านกระบวนการ 3 ขั้นตอนของศีล สมาธิ ปัญญา 1) อธิศีลสิกขา คือ การควบคุมกาย วาจา ใจให้คิด ดีทำดี พูดดี 2) อธิจิตสิกขา คือ การฝึกอบรมจิตให้มั่นคงแน่วแน่จดจ่อตลอดไปร่งตั้งใจที่จะรับรู้สิ่งดีๆ 3) อธิปัญญาสิกขา คือการฝึกอบรมให้เกิดความรู้ที่สูงขึ้น เริ่มจากความเห็นถูก ความคิดถูกวิธีการ สอนนี้ ผู้สอนนำกระบวนการไตรสิกขาไปฝึกให้ เกิดขึ้นกับผู้เรียน โดยใช้ร่วมกันกับวิธีสอนอื่นๆ ด้วยผู้สอนก็ควบคุมให้ผู้เรียนสำรวมกาย วาจา ใจ ให้ตั้งใจและบันทึกซักถามให้เกิดปัญญา 3. วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา คือ วิธีสอน ที่ใช้หลักการสนทนาเป็นสำคัญ เป็นการสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และอภิปรายร่วมกัน วิธีการสอนแบบธรรมสากัจฉาเป็นวิธีการสอน ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยวิธีหนึ่ง ทรงใช้ถามนำคู่ สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรม ส่งเสริมให้มีการ สนทนาธรรมกันในหมู่สาวก วิธีการสอนแบบธรรมสากัจฉานี้ โดยกำหนดขั้นตอนให้เหมาะสม กับการเรียนรู้ของนักเรียน 4. วิธีสอนแบบอริยสัจ 4 มีกระบวนการ สอน ได้แก่ การกำหนดปัญหา (ทุกข์) การตั้งสมมุติ ฐานของปัญหา (สมุทัย) การทดลองเก็บข้อมูลทำให้ แจ่มด้วยตนเอง (นิโรธ) และขั้นวิเคราะห์ข้อมูลสรุป ผล (มรรค) 1) กำหนดปัญหา ทุกข์เพราะมีอายตน จริงหรือ 2)

สาเหตุปัญหา ตากระทบรูป ทำให้เกิด ทุกข์ 3) ทดลองเก็บข้อมูล นำเสนอภาพให้นักเรียน ดูหลายภาพ ทั้งน่าดูและไม่น่าดู 4) วิเคราะห์ข้อมูล การกระทบทำให้เกิดการปรุงแต่ง ตากระทบรูป บางครั้งเป็นทุกข์ บางครั้งเป็นสุข 5. วิธีสอนแบบปุจฉา-วิสัชนา วิธีการ สอนแบบนี้จะมีปรากฏในพระไตรปิฎกจำนวนมาก คือเป็นลักษณะถามตอบระหว่างผู้สอน ผู้เรียน ผู้สอนไม่ต้องตอบคำถามเอง แต่ผู้สอนจะกระตุ้น เร้าด้วยคำถามให้ผู้เรียนช่วยกันหาคำตอบ ผู้เรียน จะเกิดปัญญาด้วยตัวเอง 6. วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน เป็นวิธี สอนที่เน้นกระบวนการหาความจริงด้วยการ ตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่แนวทางในการหาคำตอบ ดังนี้ 1) การเห็นปัญหา และการวิเคราะห์ปัญหา 2) การ เสนอเหตุแห่งปัญหาในรูปของการตั้งสมมติฐาน 3) การเก็บรวบรวมข้อมูล 4) การทดลอง/ทดสอบ สมมติฐานด้วยข้อมูล และ 5) การสรุปผล

จากพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าดังกล่าวสรุปได้ว่า วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า คือ สันติสนทนา คือ อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา สมาทปนา คือ จูงใจให้เห็นจริงด้วย ขวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ สมุตเตสนา คือ เร้าใจให้แก่วก้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นย่อต่อความเหนื่อยยาก สัมปหังสนา คือ ขโลมใจให้เข้มข้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวังเพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับการปฏิบัติ ปลดเปลื้องความเขลาหรือความมืดมัว ปลดเปลื้องความประมาท ปลดเปลื้องความอิดคร้าน สัมฤทธิ์การปฏิบัติ โดยสรุป 4 ข้อ สั้นๆ ว่าชี้ให้ชัด ขวนให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่กล้า ร่าเริง สรุปได้ว่า ลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้า 4 อย่าง ที่ทรงใช้สอนและประสบสำเร็จเป็นอย่างดี มีองค์ประกอบเป็นคุณลักษณะพิเศษ คือ แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ร่าเริง

พระพุทธเจ้านอกจากจะทรงยึดหลักการสอนให้ผู้ฟังเข้าใจเหตุผลซาบซึ้งในคุณค่าและปลุกเร้าให้หาญกล้าแล้ว พระองค์ยังทรงสอนให้เข้าเกิดความเข้มข้นเบิกบานไม่เหนื่อยหน่ายหรือท้อแท้ให้มีความหวังในผลของการที่ได้ปฏิบัติตาม (Vitthaya Thongdee and Suphawit Rompaen, 2018 :291-292)

หลักการสอนของ พระพุทธเจ้าดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในการสอนของ พระองค์ได้อย่างชัดเจน “พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีสอนอันชาญฉลาด เมื่อพระองค์ แสดงพระธรรมเทศนาจบลง ผู้ฟังจะสรรเสริญเสมอว่า แจ่มแจ้งจริง พระองค์ผู้เจริญ แจ่มแจ้งจริง พระธรรมเทศนาของพระองค์เหมือนหงายของที่คว่ำบอกหนทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืดให้คนมีจักขุได้เห็น

รูป” จึงสมควรอย่างยิ่งที่ผู้ทำหน้าที่ในการสอนจะได้ศึกษาและทำความเข้าใจ เกี่ยวกับหลักการสอนของพระพุทธเจ้า พร้อมกับยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ (วคิน อินทสระ. 2545, 342) ต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

การจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน ให้สามารถเรียนรู้การดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ได้อย่างมีความสุข การจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในการเรียนรู้ โดยผสมผสานแนวคิดทางการของนักการศึกษาชาวตะวันตกเข้ากับแนวคิดในทางพระพุทธศาสนา โดยสรุปเป็นหลักการได้ 3 ประการ

1. การเรียนรู้ต้องเริ่มต้นที่ตนเอง (Self Learning)
2. การเรียนรู้ต้องควบคู่กับการปฏิบัติ (Learning by Doing)
3. การเรียนรู้ต้องควบคู่กับความ สนุกสนาน (Enjoy Learning)

บทสรุป

การจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญสำคัญในการพัฒนาคุณลักษณะต่างๆ ของผู้เรียนให้มีคุณภาพ เกิดสมรรถนะทักษะสูง ในการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก สามารถเรียนรู้การดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ได้อย่างมีความสุข และมีวิธีการสอนแบบการถ่ายทอด อบรม การแลกเปลี่ยน กระบวนการปรับการเรียนการสอน หรือการถ่ายทอดความรู้ของครูสู่ผู้เรียน ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรับวิธีคิด เปลี่ยนวิธีการสอน โดยครูออกแบบการเรียนรู้ จากการตั้งคำถามเพื่อให้ผู้เรียนคิดและสืบค้น ข้อมูล เรียนรู้จากกิจกรรมที่หลากหลาย ฝึกให้ ผู้เรียนมีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตสอดคล้องกับแนวทางของพระพุทธศาสนา คือ การเรียนรู้จำเป็นต้องเริ่มต้นจากตนเอง การเรียนรู้ต้องควบคู่กับการปฏิบัติ เพื่อให้เป็นองค์ประกอบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ 3 ด้าน คือ พฤติกรรมจิตใจและปัญญา ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาในพระพุทธศาสนา นั่นคือ การเรียนรู้เพื่อให้เกิดปัญญา จึงสมควรอย่างยิ่งที่ผู้ทำหน้าที่ในการสอนจะได้ศึกษาและทำความเข้าใจ เกี่ยวกับหลักการสอนของพระพุทธเจ้า พร้อมกับยึดถือเป็นหลักปฏิบัติต่อไป

References

คณะกรรมการการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา. (2558). *หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2558 ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ (Proceedings) ครั้งที่ 9 เรื่อง “พุทธวิธี และวิถีครูบา กับการแก้ปัญหาวิกฤตโลก”

(The Buddhist and Kruba Methods to Solve the World Crisis) วันที่ 25 มีนาคม 2566

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 34).

มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2565. จาก https://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/dictionary_of_buddhism_pra-muan-dhaama.pdf.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). *พุทธวิธีการสอน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2).

พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิชัย ต้นศิริ. (2546). *โฉมหน้าการศึกษาไทยในอนาคต : แนวคิดสู่การปฏิรูปในพระราชบัญญัติการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิภาพรรณ พินลา และวิภาดา พินลา. (2561). *การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในยุคศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (1996). *Buddhism for Human and Society Development*. Bangkok : Local Press.

Phra Witespromkhun and Wongsuwan, N. (2016). *Buddhist Social Studies Material. Social Studies Teaching*. Faculty of Education. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.

Sirimahasakorn, B. (2002). *Human Emphasis Education as the Center of Development*. Bangkok : Book Point.

Vitthaya Thongdee and Suphawit Rompaen. (2018). *The Approach to Develop Social Studies Teaching According to Buddhist Method at Thailand 4.0*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Khonkean Campus. Thailand

Wannapok, S. (1999). *Buddhist Teaching Methods in the Tipitaka*. Bangkok : Amarin Book Centre Company.